

és az egyre növekvő új településrész idővel belenőtt a városba. A szegény földművesek elhozták szokásaikat, életmódjukat a kozmopolita Aleppóba, ahogy Damaszkuszba és Bejrútba is. Lakásaikat vályogházaiak mintájára rendezték be – az egyik szoba a hálószoba, ahol éjjelente a család összes tagja alszik, a másik szobában főznek, egy harmadikban pedig mosnak, éppúgy, mint ahogy falvaikban az udvarok köré épített kis kunyhókban tették. Nem a szegénység, hanem a hagyomány az, ami egy egész családot egyetlen hálószobába zsúfol össze. Ez volt az egyetlen dolog, ami biztonságérzetet nyújtott nekik egy számukra idegen városban.”³

Ez a visszatérés Aleppóba, amikor úgy láttam a várost, ahogy a faluból újonnan érkezők látják, megvilágosító pillanat volt a számomra. Ha Aleppó befogadja a vidéki szegényeket, lassacskán beolvasztva őket a város gazdasági életébe, ahogy azt az elmúlt évszázadokban is tette, talán nem fogadták volna olyan szívesen a lázadókat, akik maguk is az övékhez hasonló társadalmi háttérrel rendelkeztek. A neoliberais gazdaságpolitika azonban, amit az apját az elnöki székben felváltó Bassár el-Aszad bevezetett, tovább súlyosbította a helyzetüket. A politika haszonélvezői nem a vidékről betelepült szegények voltak, akik pénz és szakképzettség nélkül próbáltak alkalmazkodni a nagyvárosi élethez, hanem az újonnan meggazdagodott bankárok, brókerek és nagykereskedők, közülük sokan Bassár unokafivérei. A városi szegények szempontjából a jelenlegi reakciójuk egy ősi minta része, amiről huszonöt évvel ezelőtt is írtam:

„A Levantén⁴ töltött hosszú éveim során először láttam, hogy mennyire romlottanak találják a parasztok és a beduinok a várost. Az arab hagyomány szerint minden második nemzedék reformerek hullámát, vallási fanatikusokat küldte a sivatagból, hogy meg-

tisztítsák a várost. Ez már sokszor megtörtént Szaúd-Arábiában, és addig tartott, amíg a városi élet fényűzése annak a nemzedéknek a fiait is megrontotta. Azon gondolkodtam, hogy vajon megtörténik-e ugyanez Szíriában is.”

Most, huszonöt évvel később, épp ez történik. Becslések szerint 40 ezer szír veszítette életét és további kétmillió kényszerült arra, hogy elhagyja otthonát. Közülük négyszázezeren átkeltek a határokon, hogy a szomszédos országokban, menekültként várják ki a háború végét. Az egyre jobban felfegyverzett ellenzéki erők nemrégiben jelentették be Katarban, hogy egy nyugati országok által támogatott koalícióban egyesülnek. Ez az egység azonban a legjobb esetben is törekeny. Nem sokkal később számos islamista frakció kijelentette, hogy elutasítják az új koalíciót és iszlám államot akarnak létrehozni. 2012. november 20-án a kurd Demokratikus Unió Párt (PYD) elnöke is visszautasította a koalícióban való részvételt. Mivel közben a rezsim változatlanul hajthatatlan, minden oldal készülni látszik egy hosszú és pusztító háborúra...

(*The New York Review of Books*)

Michael R. Marrus

Új Churchill-életrajz: emberfeletti erő és emberi gyengeségek

The Last Lion. Winston Spencer Churchill, Defender of the Realm, 1940-1965 by William Manchester and Paul Reid. Little, Brown and Company, Boston, 2012. 1182 oldal

A Winston Churchillről írt könyvek százai között csak nagyon kevés olyan akad, amelyről elmondhatnánk, hogy igazán nagyszerű, tehetséges és neves író keze alól került ki. Az ismert kitűnő amerikai történész, William Manchester írta e könyvek egyikét; háromkötetesre tervezett művének első kötetét, körülbelül 30 évvel ezelőtt. Amikor 2004-ben

3 Charles Glass: *Tribes with Flags: Adventure and Kidnap in Greater Syria*. 1990, p. 165. (a HarperPress e-könyvként újra kiadta 2012-ben).

4 Levante: történeti-földrajzi fogalom, a Földközi-tenger medencéjének keleti része.

meghalt, a tervezett több ezer oldalas könyvnek csak egytizede volt készen, a háborús éveket és az azt követő időszakot felölelő rész. Néhány évvel a halála előtt, nagyjából 15 évnyi halogatás és több agyvérzés után, s talán már egyfajta irodalmi kimerültségtől is szenvedve, Manchester vonakodva bár, de továbbadta a projektet barátjának, Paul Reidnek. Reid, a *The Palm Beach Post* újságírója, szenvedélyes kutatója volt a II. világháború történetének, addig azonban még egyetlen könyvet sem írt.

Manchester több köteg jegyzetet hagyott gyakorlatlan utódjára, amelyek nemcsak a témával kapcsolatos olvasmányairól írt feljegyzéseit tartalmazták, de több mint 50 riportját is, melyeket Churchill családtagjaival, barátjaival és munkatársaival készített. Reid éveket töltött azzal, hogy kiaknázza ezt a valószínűsíthető kincsességét, de az óriási mennyiségű anyag gyakorlatilag teljesen kimerítette.

A most megjelenő kötetrel azonban közel tízéves küzdelem után végre biztos révbe kormányozta ezt a nagy hajót. Reid teljesítménye jóformán a csodával határos: óriási kihívásokkal szembenézve, nem kis szerkesztői segítséggel, nagy áldozatot követelve saját magától és családjától, a karrierjét is kockáztatva, végül nagyszerű könyvet írt Nagy-Britannia háború alatti miniszterelnökeéről. Ahogy James Andrew Miller a közelmúltban a *The New York Times*-ban megjegyezte, a könyv megjelenése bombaként robbant az irodalomban, miközben Reid „tudta, hogy ha a könyv sikeresnek bizonyul, akkor az elismerés java része Manchesternek jut, ha viszont megbukik, akkor mindenki őt fogja hibáztatni.” Az utóbbitól szerencsére aligha kell tartanunk. Reid könyve méltó hozzájárulás a „Churchilliaszhoz”, azaz a Winston Churchillről írt könyvek sokaságához; élénk és kerek beszámoló, amely megőrzi kiegyensúlyozottságát még akkor is, ha egyidejűleg fenntartja a nagy személyiség legendáját.

Reid a hatalmas történeti anyagot kronológiai sorrendbe szedve meséli el, beépítve a témával összefüggő, más szerzők által összegyűjtött narratívákat is. A Manchestertől

örökül kapott „kötegek” nyomai időnként felismerhetők, legalábbis a figyelmes olvasó számára, amelyben Reid nagyrészt úgy követi az eseményeket, ahogyan azt a szereplők megélték és nem úgy, ahogy az a külső szemlélő számára logikus lenne. A Kréta szigetének védelméért 1941 tavaszán folyó harcok története például azzal kezdődik, hogy a miniszterelnök kézhez kapja az Enigma kódoló-géppel rejtjelezett üzenetek dekódolt változatait, melyekből kiderül, hogy a németek Kréta megtámadására készülnek ejtőernyősökkel, illetve katonai vitorlázó repülőgéppel a szigetre szállított csapatokkal. Az elbeszélés ezt követően áttér a kanadai Max Beaverbrook erőfeszítéseire, aki Churchill újonnan kinevezett államminisztereként igyekezett fellendíteni a haditermelést. Olvashatunk a német tengeralattjárók által az Atlanti-óceán északi részén áthaladó brit konvojoknak okozott szörnyűséges veszteségekről, a Földközi-tenger medencéjének stratégiai helyzetéről, az iraki brit hadjáratról és a Rooseveltnél az általános stratégiai helyzetről váltott üzenetekről. Jó pár oldal foglalkozik Rudolf Hess váratlan Skóciába érkezésével,⁵ majd a történet visszatér Krétához és a sziget elkeseredett védelméhez, melyet a szövetséges parancsnok, Bernard Freyberg irányított.

Kétségtávolú igaz, hogy egy eseménysor összetevőit nehéz nyomon követni, ha azokat az adott pillanat más eseményeivel együtt tárgyalja a szerző. De nyilvánvaló, hogy az események egymás mellé helyezésének is van előnye: így sokkal egyértelműbbé válik, hogy Churchillnek gyakran szinte egy időben több különböző problémával, válsaggal is meg kellett küzdenie, miközben olykor csak nagyon kevés eszközzel rendelkezett arra, hogy bármelyiket is ellenőrzése alatt

⁵ Rudolf Hess, „Hitler helyettese” 1941. május 10-én gyakorlatilag ellopott egy Messerschmitt Me-110 típusú kétmotoros vadászbombázót és Nagy-Britanniába repült azzal a céllal, hogy békétárgyalásokat kezdeményezzen Németország és Anglia között. Skócia fölött ejtőernyővel kiugrott a gépből, épségben földet ért, ám zavart viselkedése miatt szándékát végül senki sem vette komolyan.

tartsa. „Adjátok nekünk az eszközöket és mi befejezzük a munkát” – mondta 1941-ben, a brit és az amerikai közvéleményhez intézett remek rádióbeszédében. De ez csak beszéd volt, még ha meglehetősen lelkesítő hatású is. Churchill úgy vélte, az élethez kell igazodni, „keep bugging on” azaz „folyamatosan kellemetlenkedni kell” – volt a mottója azokban az években, amit – jobb híján – dacos és elszánt ékesszólással ért el.

Reid könyve ügyesen vegyíti Churchill hatásos színpadias buzdító beszédeit – melyeket a rádiós műsorvezető, Edward R. Murrow az angol nyelv mozgósításának nevezett és amelyeket Churchill minden életrajzírója különleges teljesítménynek tartott. Ezek a – színes anekdotákkal tűzdelt – beszédek kitűnően illusztrálják a nagy ember rendkívüli intelligenciáját, rendíthetetlen önbizalmát, híres életenergiáját, enciklopédikus memóriáját, humorérzékét, macacs elszántságát, személyes bátorságát, viktoriánus modorát, demokratikus elkötelezettségét, a brit birodalom iránti hűségét vagy épp leghengerlő báját.

Reid kimutatja, hogy Churchill gyakran pontosan tudta, hogy mi az, amit tőle elvárnak, de az ösztönei ettől függetlenül bámulatosan működtek. Kedvenceim közé tartoznak a miniszterelnök veszélyes észak-afrikai utazásairól szóló történetek, a hideg, fűtetlen, zsúfolt és zajos repülőgépeken. Az egyik ilyen úton állítólag egy olyan oxigénmaszkot viselt, ami lehetővé tette, hogy még maszkkal az arcán is szivarozhasson. Egy másik utazás alkalmával, amelyen orvosa, Lord Moran és Charles Portal légimarsall is elkísérte, az utóbbi kettő több réteg ruhával védekezett a hideg ellen, míg az alváshoz készülődő Churchill nem viselt mást, mint a társadalmi rangjának megfelelő selyem hálóingét. Amikor négykézlábra ereszkedve keresett valamit – emlékezett vissza Moran – igazán különös benyomást tett nagy, csupasz, fehér fenekével.

Egy 1000 oldalas könyvben óhatatlanul sok olyan dolog akad, amit már mások is megírtak. Se szeri, se száma például azoknak az anekdotáknak, amelyek arról szólnak,

mennyire kedvelte Churchill az alkoholt, de még így is felbukkanhatnak új információk e téren. Reid leírja, hogy Churchill egy pohár fehérborral kezdte a napot, s ezt követte a különböző mennyiségben adagolt skót whisky szódával, Pol Roger pezsgő, bordeaux-i vörösbor, portói, brandy és olykor sör is. „Jóval többet kaptam az alkoholtól, mint amennyit az alkohol elvett tőlem” – vágott vissza egyszer Churchill. Reid is arra a következtetésre jut, hogy a sok ital ugyan kissé gyengítette egészségét, de amúgy Churchill elképesztően jól bírta az italt, és sosem hagyta, hogy az befolyásolja a döntéseiben.

Reid szembeszáll a sokak által képviselt állásponttal, miszerint Churchill egész életén át tartó depressziótól (amit ő maga a Fekete Kutyanak – Black Dog-nak – hívott) szenvedett volna. Ezt a vélekedést eredetileg Anthony Storr pszichiáter és Lord Moran képviselte. Reid szerint azonban: „Semmi – sem a kedélyállapota, sem a brit vereségek, sem a lassan fojtogatóvá váló német tengeralattjáró-blokád, sem habozó tábornokai – nem akadályozta abban Churchillt, hogy buzdítsa honfitársait és harcoljon a megmentésükért. Semmi nem csökkentette a családjá iránti szeretetét. Semmi nem ingatta meg életszeretét. Ha elfogadjuk Freud tételét, miszerint a mentális egészség a szeretetre és a munkára való képesség, akkor Churchill mentálisan teljes mértékben egészségesnek tekinthető.”

Bár nyíltan csodálja könyvének tárgyát, Reid nem hallgatja el azt sem, hogy időnként mennyire nehéz ember volt, mennyire csökönyös tudott lenni bizonyos kérdésekben, mennyire hajlamos volt, hogy súlyos kérdéseket tévesen ítéljen meg, vagy arra, hogy másoknak kellemetlenkedjen, amikor ők egyszerűen csak a munkájukat akarták végezni. Kevés érzeke volt a csendes-óceáni háborúhoz, és a faji előítéletek miatt alábecsülte a japánok háborús elszántságát. „Viktoriánus arisztokrataként – írja Reid – nem sokra tartotta a barna bőrű fajokat, a feketéket és a sárgákat.”

Félelmetesen kukacoskodó vezető volt, aki állandóan olyan dolgokba ütötte bele az

orrát, amihez alig értett. Elismerése jeléül tudott gáláns vagy szellemes ellenfél lenni, de előfordult, hogy az egyes embert tévesen ítélte meg, mint Louis (Dickie) Mountbatten esetében is. Olykor olyan közeli munkatársait is szinte az örületbe kergette, mint Alan Brooke-ot, a brit birodalmi vezérkar főnökét. „[A miniszterelnök] nagyon veszélyes helyzetben van – jegyzi fel Brooke a naplójában 1943 októberében –, rendkívül kiegyensúlyozatlan és csak Isten tudja hogy fejezzük be ezt a háborút, ha ez így megy tovább.” Bár kétségtelenül bőven rendelkezett háborús tapasztalatokkal, néha reménytelenül tájékozatlan volt a furcsa szakkifejezések használatakor, de még inkább, ha hadműveleti kérdésekről volt szó. Ami pedig az új haditechnikát illeti, éppúgy előfordult, hogy teljesen igaza volt – mint a tankok esetében – mint az, hogy melléfogott – mint például a csatahajók jövőjével kapcsolatban.

Természetesen nem létezik tökéletes könyv. Reid látszólag nem tud betelni Mollie Panter-Downes-szal, a *The New Yorker* háború alatti tudósítójával, és gyakrabban idézi őt annál, mint az szükséges lenne. Mivel a legjobb Churchill-sztorik közül már oly sokat elmeséltek, elkérülhetetlen, hogy néhányat Reid is felelevenítsen, s ezek most, a sokadik ismétléskor talán már kicsit unatják is az olvasót. A szerző esetenként vitába száll néhány klasszikus, Churchill-lel foglalkozó munka szerzőjével, mint pl. Sir Martin Gilberttel, de ami engem illet, érdekelték volna összehasonlító jegyzetei az újabb munkákkal, mint Jon Meacham, David Reynolds, Max Hastings, Roy Jenkins vagy Carlo D’Este könyveivel kapcsolatban is.

A Churchill-szakértők e hosszú könyv végére érve azt gondolhatják, hogy Reid veszít valamennyit a lendületéből azon a százezer oldalon, amely bemutatja Churchill életét a háború végétől, 1945-től a húsz évvel később bekövetkezett haláláig. Mégis, mint maga a nagy ember tette, ez a könyv végig a lényeges dolgokra összpontosít, és újabb emlékművet állít azon nemzedék eszméinek, amely sikerrel szállt szembe egy óriási kihívással, és minden

tőle telhetőt megtett, néha igazán rendkívüli módon, hogy győzelmet arasson a Hitler elleni háborúban. Ha manapság körülnéznünk a világban, szinte alig akad olyan politikai vezető, akiről ennyi sok mindent el tudnánk mondani. Ez a magyarázata annak, hogy – természetesen a rendkívüli tehetsége, kitűnő szimata és szellemessége mellett – miért él tovább még ma is a Churchill személye iránti érdeklődés és csodálat.

Michael R. Marrus legutóbbi könyve a *Some Measure of Justice: The Holocaust Era Restitution Campaign of the 1990s* címet viseli. A Torontói Egyetem berkein belül működő Massey College tudományos munkatársa.

(*The Globe and Mail*)

Tim O’Connell

Birodalmak romjain

From the Ruins of Empire: The Revolt Against the West and the Remaking of Asia by Pankaj Mishra. Allen Lane, 2012. 368 oldal

„A legtöbb európai és amerikai számára,” írja Pankaj Mishra, „a huszadik század történetét még mindig a két világháború, illetve a nyugat és a szovjet kommunizmus közötti hosszú nukleáris szembenállás határozza meg. Ma azonban már világosabb, hogy az elmúlt évszázad központi eseménye a világ lakosságának többsége számára Ázsia intellektuális és politikai ébredése volt, illetve a kontinens felemelkedése az ázsiai és európai birodalmak romjaiból.” *From the Ruins of Empire: The Revolt Against the West and the Remaking of Asia* című ambiciózus és eredeti új könyvében az elismert indiai esszéista újra elmeséli a nyugati imperializmus történetét – ezúttal áldozatainak szemszögéből –, és áttekinti Ázsia jelenleg is tartó felemelkedésének intellektuális gyökereit és abból a politikai és kulturális káoszából